

DEDE KORKUT KİTABINDAKİ BİR SÖZCÜKTEN (BOY) HAREKETLE “BO, BU, ABO, ABU...” SESLENME ÖGELERİNİN YAPISI

Semra ALYILMAZ*

Öz

Dede Korkut Kitabı, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından Türk dili ve edebiyatının en seçkin eseri olarak kabul edilmektedir. Eserde her birine “boy” denilen 12 destansı hikâye bulunmaktadır. Söz konusu destansı hikâyelerde esas itibarıyla Oğuz Türklerinin yaşayış ve inanışına, mücadelelerine ve geçmişine dair bilgiler yer almaktadır.

Dede Korkut Kitabı, bünyesinde barındırdığı zengin sözcükler, deyimler, vecizeler, atasözleri, alkışlar (dualar), kargışlar (beddualar), övgüler, sövgüler, yergiler... ile de ayrı bir değer taşır. *Dede Korkut Kitabı* bugün bilinmeyen, kullanım sıklığı az olan pek çok sözcüğün ve sözcük öbeğinin tanıklanmasına da kaynak oluşturmuştur.

Bu makalede *Dede Korkut Kitabı*'nda geçen ve seslenme ögesi olarak kullanılan “boy” sözcüğünden hareketle bugüne kadar kökeni ve yapısı hakkında farklı görüşler ileri sürülen “bo”, “bu”, “abo”, “abu...” seslenmelerinin kökeni ve yapısı açıklanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Dede Korkut Kitabı, “bod”, “boy”, seslenme, bo, bu, abo, abu... seslenme ögeleri.

THE STRUCTURE OF THE “BO, BU, ABO, ABU...” VOCATIVES WITH REFERENCE TO A WORD (“BOY”) IN *THE BOOK OF DEDE KORKUT*

Abstract

The Book of Dede Korkut is considered as the most prominent work of the Turkish philology by domestic and foreign researchers. There are 12 epic stories each called “boy” (tribe) in the work. The epic stories contain essentially information about the life, belief, fights and history of Oghuz Turks.

The Book of Dede Korkut is of great value with the abundant words, idioms, quotes, proverbs, prayers, curses, compliments, swearwords, satires...included. *The Book of Dede Korkut* has created resource to identify plenty of words and phrases, that is unknown and of little us today.

This essay explains the origin and structure of vocatives “bo”, “bu”, “abo”, “abu...” that is put forward different ideas about the origin and structure up to today with reference to the word “boy (tribe)” that is available in *The Book of Dede Korkut* and used as an vocative item.

Keywords: The Book of Dede Korkut, “bod”, “boy”, vocative, “bo, bu, abo, abu... vocative items”.

---

* Doç. Dr.; Atatürk Üniversitesi, Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, semraalyilmaz@mynet.com.

• **Dede Korkut Kitabı Üzerine:**

Türk Dünyası'nda Türk dili ve edebiyatının, Türk kültür ve uygarlığının ortak eserleri söz konusu olduğunda *Dede Korkut Kitabı* (*Kitāb-ı Dedem Korkud 'Alā Lisān-ı Tā'ife-i Oguzān*) en başta akla gelenler arasında yer alır.

Vücuda getirildiği tarih kesin olarak bilinmeyen ancak XVI. yüzyılda yazıya geçirildiği (Sümer, 1992: 275-276) düşünülen *Dede Korkut Kitabı*'nın bilinen iki nüshası vardır. Bunlardan Dresden nüshası bir giriş ve 12 destani hikâyeden oluşur. Vatikan nüshasında ise girişle birlikte sadece 6 destani hikâye vardır. Bu nüshadaki giriş ve destani hikâyeler, Dresden nüshasında bulunanlardan farklı değildir. Destani hikâyelerden her biri Dresden nüshasında “**boy**” olarak adlandırılmaktadır (Ercilasun, 2007: 505).

Dede Korkut Kitabı'nda yer alan boyların / destansı hikâyelerin adları şöyledir:

Dirse Han oğlu Bogaç Han Boyı

Salur Kazanun İvi Yağmalandığı Boy

Kam Pürenün Oğlu Bamsı Beyrek Boyı

Kazan Big Oğlu Uruz Bigün Tutsak Olduğu Boy

Duha Koca Oğlu Delü Dumrul Boyı

Kaınlı Koca Oğlu Kan Turalı Boyı

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyı

Basat Depegözi Öldürdüğü Boy

Begil Oğlu Emrenün Boyı

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyı

Salur Kazan Tutsak Olup Oğlu Uruz Çıkardığı Boy

İç Oğuz Taş Oğuz Âsi Olup Beyrek Öldüğü Boy (Cemşidov, 1990; Ergin, 1994; Sakaoglu, 1998; Gökyay, 2000; Gülsevin ve Boz, 2004; Özçelik, 2005: 5).

Esasında Oğuz Türklerine ait destansı hikâyeleri / “boy”ları içeren *Dede Korkut Kitabı*, Türk yaşayışına ve inanişına ait ortak değerleri, Türk boylarının birbirleriyle olan ilişkilerini¹,

¹ Ahmet Bican ERCILASUN, “Salur Kazan Kimdir?” başlıklı makalesinde *Dede Korkut Kitabı*'nda Oğuz boylarının diğer Türk boylarıyla olan ilişkilerini yansıtan bilgilerin de bulunduğunu belirtmektedir: *Çok uzun süren oluşum süreçleri içinde destanlara şüphesiz ki sonraki olay ve şahsiyetler de yansır. Salur Kazan ve arkadaşlarının mücadelelerinde de elbette Oğuzların daha sonra Sırderya boylarında Peçeneklerle ve Kıpçaklarla yaptıkları savaşların izleri vardır. Hatta Doğu Anadolu ve Azerbaycan'a geldikten sonra burada Gürcülerle ve Gürcü Krallığı'nın emrindeki Kıpçaklarla yapılan mücadeleler de destana, en azından yer ve şahıs adları olarak yansımıştır* (Ercilasun, 2007: 524). Ercilasun'un makalesinde bahsettiği yer ve şahıs adları ile ilgili benzer bilgiler için ayrıca bk. Cemşidov, 1990; Babayev, 1999; Kırzioğlu, 2000. Cemşidov, *Dede Korkut Kitabı*'nda geçen en önemli yer adlarının bugün Azerbaycan sınırları içinde kalan coğrafyada veya Azerbaycan'a komşu bölgelerde bulunduğunu; Orta Asya'dan Kafkaslar'a ve Anadolu'ya göç eden Oğuzların geçmişlerini destansı bir biçimde anlatan *Dede Korkut Kitabı*'nın dilinin Azerbaycan Türkçesiyle örtüşüğünü; kitapta geçen yer adlarının da buna tanıklık ettiğini belirtir

ortak bir dil ve üslupla dile getirdiği için Oğuzlar kadar Kıpçak ve Karluk grubuna mensup Türkler tarafından da sevilip benimsenmiştir.

Eserin Türklerin yanında Türklerle ilişkide bulunan veya komşu olan milletler tarafından da okunduğu ve onların da beğenisini kazandığı bilinmektedir. Bunda boylara / hikâyelere en can alıcı anlarda müdahil olup bilge tavrıyla ve ozan diliyle boy boylayıp soy soylayarak yön veren Oğuz Bilgesi Dede Korkut'un (Korkut Ata'nın, Dede'nin, Dedem Korkut'un, Dede Sultan'ın) evrensel değerlerle bütünleşen mesajlarının rolü büyüktür.

Dede Korkut Kitabı destansı hikâyelerin kurgusu, içeriği ve mesajı kadar söz konusu metinlerin bünyelerinde barındırdıkları söz varlığı ve kalıplaşmış dil öğeleri (deyimler, vecizeler, atasözleri, alkışlar, kargışlar, övgüler, sövgüler, yergiler...) ile de ayrı bir değer taşır. Nitekim bugün fazla bilinmeyen, kullanım sıklığı az olan pek çok kavram işaretinin veya kalıplaşmış dil ögesinin tanıklanmasına *Dede Korkut Kitabı* kaynak oluşturur. *Dede Korkut Kitabı* bu sebeple dil özellikleri bakımından üzerinde en çok araştırma ve inceleme yapılan başvuru eserlerinden biri hâline gelmiştir.²

Dede Korkut Kitabı ile ilgili araştırmaların başlangıcının 200. yılında³ -tıpkı geride kalan tarihsel süreçte olduğu gibi- bugün de *Dede Korkut Kitabı*'na olan ilgi artarak devam etmekte ve yapılan çalışmalara yenileri eklenmektedir. M. KAÇALIN yapılan çalışmalar için Dede Korkut diliyle şunları söyler:

İçilse içilmez geçilse geçilmez önü engin dibi derin bir deniz. Bir tuzlu su ki içtikçe susatır, susattıkça içirir. Bir yüce dağ ki yüksekliği çıkmakla aşılmaz, alanında şaşırılmak beleninde kısılmak kaçınılmaz.

(Cemşidov, 1990: 28-50). Cemşidov, bu görüşünü *Dede Korkut Kitabı* üzerinde Heinrich Friedrich von Diez'den sonra en fazla araştırma yapan bilim adamı olarak nitelendirdiği V. V. Barthold'un şu cümleleriyle kuvvetlendirir: *Kopuz çalan ozan – şaman Korkud hakkındaki efsanenin kaynağından ayrı düşünülmemen müdrük el sakallısı Dede Korkud'un adıyla bağlı olan destanlar mecmuunun, Kafkaslar dışında yaşanması mümkün değildir* (Cemşidov, 1990: 13). Azerbaycan, Gürcistan ve Kafkas coğrafyasında gerçekleştirdiğimiz yer adları ve ağız araştırmaları sonucunda Barthold, Cemşidov ve onlarla benzer görüşleri savunan diğer araştırmacıların düşüncelerinde haklı olduklarını tespit ettik. Bu sebeple biz de anılan bilim adamlarıyla aynı kanaatte olduğumuzu belirtmek isteriz.

² *Dede Korkut Kitabı* dil özelliklerinin yanında tarih, edebiyat, sanat... değeri bakımından da pek çok çalışmaya konu edilmiştir. Makalenin içeriği ve hedefi farklı olduğu için birbirinden kıymetli bu çalışmaları tek tek burada belirtmek mümkün değildir. *Dede Korkut Kitabı* ile ilgili yapılan dikkate değer çalışmalar için bk. Araslı, 1962; Cemşidov, 1990; Sümer, 1992; Ergin, 1994; Sakaoğlu, 1998; Defne, 1998; Üstünova, 1998; Kırzioğlu, 2000; Daşdemir, 2000; Tezcan, 2001; Tezcan – Boeschoten, 2001; Cemiloğlu, 2001; Özçelik, 2005; Kaçalın, 2006; Sertkaya, 2006; Abdulla, 2012; Genç - Kılıç ve Aksoyak, 2014; Bekki, 2015.

³ Dede Korkut destanları hakkında en eski tarihî bilgiyi Mısır Memlûkleri devri müverrihlerinden Ebû Bekr b. Abdullah b. Ay-Beg ed-Devâdarı (ö. 1331-32) vermektedir (Sümer, 1998: 274-276). Kitabı ilk defa Dresden Kütüphanesindeki elyazmaları arasında görüp kayda alan ise ünlü Alman Arapşinası Jacop Reşke'dir (1716-1774) (Cemşidov, 1990: 1). Ancak *Dede Korkut Kitabı* ile ilgili araştırmaların başlangıç tarihi olarak Heinrich Friedrich von Diez'in 1815 yılında yaptığı "Dépe Ghöz oder der oghuzische Cyklop. Aus dem Tatarisch – Türkischen" başlıklı yayını kabul edilmektedir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Cemşidov, 1990: 1-23; Sakaoğlu, 1998: 975-1000; Daşdemir, 2004: 34; Sertkaya, 2006: 9-13.

Bu denizi geçmeği becerenler bu dağı aşmağı başaranlar olduysa da dağ da deniz de yerinde durmakta, zaman zaman bu tırmanma hevesine kapılanlar bulunmakta. Onun yokuşunda yorulmadıkça onun duldasında solumadıkça bu güzelliği uzaktan seyretmekle bu güzelliği kulaktan dinlemekle kim duyar ki (Kaçalın, 2006: VII).

Hem *Dede Korkut Kitabı* ile ilgili araştırma ve incelemelere katkı sağlamak hem de bugüne kadar yapısı hakkında farklı görüşler ileri sürülen bir seslenme ögesi ve türevlerinin (**bo**, **boo**, **bu**, **buu**, **abo**, **abu** ...) yapısı hakkında *Dede Korkut Kitabı*'nda geçen **boy** kavram işaretinden hareketle farklı bir öneri sunmak için bu makale kaleme alınmıştır:

- **Dede Korkut Kitabı'nda geçen "boy" kavram işareti ve işlevi:**

Dede Korkut Kitabı'nda geçen söz varlığından biri de **boy** kavram işaretidir. Söz konusu sözcük eserde şu anlamlarda kullanılmıştır:

Boy: *Boy, soy, kabile, halk, millet; aile, hısım.*

Boy: *Boy, kamet, beden.*

Boy: *Korku, hayret, şaşma bildiren bir ünlem: Booy! Eyvah! Hayret!*

Boy: *Destan, destansı hikâye.*⁴ (Ergin, 1991: 56; Gökyay, 2000: 179).

Dede Korkut Kitabı'nda geçen ve yukarıda anlamları belirtilen sözcükler temelde Türkçe kökenli **bod** (boy) kavram işaretine dayanmaktadır. Söz konusu sözcüğün bilinen en eski şekli olan **bod**, eski Türk yazıtlarında ve diğer yazılı kaynaklarda yer almaktadır:

türk **bod**(u)ñ : ölti (a)lķ(ı)nıtı : yōķ boftı : türk : sir **bod**(u)ñ : y(e)rinte : **bod** ķ(a)lm(a)dı: *Türk Milleti öldü; bitti; yok oldu. Birleşik Türk Milletinin ülkesinde (şimdi) boy kalmadı* (BT 3-4; Tekin, 2003: 82-83; Alyılmaz, 2005: 233).

ilt(e)riş ķ(a)ğ(a)ñ : ķ(a)zğ(a)ñm(a)ş(a)r : yōķ (e)rti (e)rs(e)r : b(e)n öz(ü)m bilge ton'yuķuķ : ķ(a)zğ(a)ñm(a)ş(a)r : b(e)n yōķ (e)rt(i)m (e)rs(e)r ķ(a)pğ(a)ñ ķ(a)ğ(a)ñ : türük sir **bod**(u)ñ : y(e)rinte : **bod** y(e)me : bod(u)ñ y(e)me : kişi y(e)me : idi yōķ (e)rt(e)çi (e)rti: *İlteriş Kağan kazanmamış olsaydı, yok olmuş olsaydı (ve yine) ben kendim Bilge Tonyukuk kazanmasaydım (ve) ben yok olmuş olsaydım (bugün) Kapagan Kağan(ın ülkesinde) Birleşik Türk Milletinin ülkesinde boy da millet de (herhangi bir) kimse de kalmayacaktı* (BT 59-60; Tekin, 2003: 94-95; Alyılmaz, 2005: 186).

oļ y(i)rg(e)rü : b(a)rş(a)r : türük : **bod**(u)ñ : ölt(e)çi s(e)n: *Oraya gidersen ey Türk Milleti (sen) öleceksin!* (KT G 8; Tekin, 2003: 36-37; Alyılmaz, 2005: 11).

kapugda kalın **bod** tirildi tolu / kanı bir işimke yaraglı talu: *Hizmetimde birçok insan var; fakat hani işime yarayan seçkin biri?* (KB 1622; Arat, 1991: 179; Arat, 1988: 125).

⁴ Sözcüğün bu anlamıyla ilgili olarak *Dede Korkut Kitabı*'nda **boy boyla-** fiil deyimini kullanılmıştır: **boy boyla-** *bir boyun hikâyesini anlat-, destan söyle-* (Ergin, 1991: 56; Gökyay, 2000: 179).

kalın **bod** kara baş yorıglı telim / telimde tilese tusuğlısı yok: *Hizmetkâr kılığında dolaşan kalabalık çok; bu kalabalık arasında istediğim zaman, bir faydalısı bulunmaz* (KB 1622; Arat, 1991: 179; Arat, 1988: 125).

Bod kavram işareti tarihsel süreçte fonetik değişime uğrayarak **boy** şeklini almıştır: **bod** > **bod** > ... > **boy**.

Türkçenin tarihsel süreci içinde sözcüğün *boy, soy, kabile, kavim, halk, millet, sülale, aile...* anlamlarındaki kullanımlarıyla karşılaşmaktadır:

Boy ikki bile alkıştı (DLT; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 110).

Boy kim derler (DLT; Ercilasun ve Akkoyunlu, 2014: 147).

Evvel beğlerini, boy nökerlerini bahşiş birle bayıttı (Fütuhuş'-Şam XIV. 584).

Kim ol vardığınca yola il ü boy

Tavar ü kişi bula vü şar ü köy (Süheyl ü Nevbahâr XIV. 228).

Resul Aleyhisselâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er koptu (DKK XIV. 3).

Tanrı Taâla bulara esbât dedi anın için kim buların her birisi bir boy ve bir kabile atasıdır ve esbât deyü Arap sözü içinde budakları çok ağaçlara eydürler (Kıyas-ı Enbiyâ XIV. 202).

Doldu anlardan hısar u şehri ü köy

Her taraf çoğaldı oldu il ü boy (Vahdetnâme XV. 36-2).

Çepni boyunuñ ulularından İdris bir kız almış idi (Velâyetnâme-i Hacı Bektaş XV. 127).

Kimi elden gelir dil söyleyicek

Sebepler sürülür il ü boylar (Âşık Paşa Tarihi XIV. 69).

Kamu boy beyleriyle 'İsfendiyar'ın

İrişti elçisi cümle diyarın (Hadidi, Tarih-i Âl-i Osman, XVI. 111).

Bunda il boy var imiş (Mecmaü'l- Letaif XVI. 87) (TAS, 1963: 644).

Yukarıda da belirtildiği gibi **boy** kavram işareti *Dede Korkut Kitabı*'nda korku, hayret, şaşma... bildiren bir **seslenme ögesi** olarak da kullanılmıştır:

Men kopuz çalam didi. Kısırça yinge **boy**⁵ zaval gelecek delü beni görmüş gibi söyler didi, vardı yirinde oturdu: Kısırca Yenge "Boy! (ey ahali!) bu zeval gelecek deli beni görmüş gibi söyler" dedi; gidip yerine oturdu (DKK 113 / 8; Ergin, 1994: 147).

⁵ **Boy** kavram işareti Sadettin Özçelik tarafından **büy** şeklinde okunmuştur: *Kısırca Yenge: 'Büy! Bu zeval gelecek delü beni görmüş gibi söyler dedi* (DKK 58b / 8-9; Özçelik, 2005: 548); *Böyle degeç Boğazca Fatma eydür: Büy!* *Deli, boğma çıkaracak, olanca 'aybumuzı [başumuzu] kağıdı* (DKK 59a / 5-7; Özçelik, 2005: 550).

س پتوزچلام ديري • نصرجه نيکه بوي بوزوال کلچک
دلوبي کورمش کبي سويلرديري • واردي يرنه اوزدي

Foto 1: Dede Korkut Kitabı'nda seslenme ögesi olarak geçen boy sözcüğünün görüntüsü
(DKK 58b / 8-9; Özçelik, 2005: 549).

Boy, delü boğma çıkaracak olanca 'aybumuzı kakdı: *Boy!* (*ey ahali!*) (*Bu deli, boğma* (ca çıkarası) olanca ayıbımız (başımıza) kaktı (DKK 114 / 6; Ergin, 1994: 147).

ب پتوزچالم قول سالوبن اوينايه ديري • بويلد بيج
بوغزجه قطه ايدن بوي دي بوغمه چتارجو • اولانجه
عيمزي قندي • طوقيز اوينارسک اوينا مزنسک جقم

Foto 2: Dede Korkut Kitabı'nda seslenme ögesi olarak geçen boy sözcüğünün görüntüsü
(DKK 59a / 5-7; Özçelik, 2005: 551).

Dede Korkut Kitabı'nda geçen cümlelerden de anlaşılacağı üzere **boy** sözcüğü *ey halk, ey insanlar, ey ahali, ey hazırda bulunanlar...* anlamlarında kullanılan bir **seslenme** ögesidir. Bilindiği üzere seslenme ögeleri; cümlede vericinin alıcıyı iletişim ortamına çekmek, mesajını vurgulamak / kuvvetlendirmek; alıcıyı uyarmak, alıcının dikkatini toparlamak, alıcıda heyecan uyandırmak... amacıyla kullandığı dil ögeleridir (Gemalmaz, 1992: 128; Alyılmaz 1994: 252). Dede Korkut Kitabı'nda geçen yukarıdaki örnek cümlelerde de **boy** sözcüğü seslenme ögesi işleviyle kullanılmıştır.

Boy / böy seslenme ögesi bugün Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarında (Kars, Iğdır, Ardahan, Bayburt, Erzurum yöresi ağızlarında) tıpkı Dede Korkut Kitabı'nda geçtiği şekilde ve anlamda kullanılmaktadır.

Örnek:

Boy, hele bu uşağa bahın; mennen nece danışır! (Azerbaycan Türkçesi / Gence Ağzı).

Boy, bu ne deyir bele! (Kars Azeri Ağzı).

Boy, *bunun aklı başından getmiş* (Erzurum Ağzı).

Gız niye bele boyliyir de beni gorhidirsın (Kars Yerli Ağzı).

Boy sözcüğü Türkçenin tarihsel sürecinde *ey halk*, *ey insanlar*, *ey ahali*, *ey hazırda bulunanlar...* anlamlarını zamanla yitirmiş; konuyla ilgili kaynaklarda ve sözlüklerde *hayret*, *şaşıрма*, *kaygı*, *korku*, *ürperti* vd. bildiren ünlem olarak yer almıştır:

boy: *ünl. Korku, ürperti, hayret bildiren bir ifade* (ATS; Altaylı, 1994: 146).

boyboy: *Vay vay! Bobboyuna koyboston atın aldım: Bütün itirazlarına (vaveylasına) bakmaksızın atını aldım* (KS; Yudahin, 1994: 134).

bo, **boöy**, **bov**, **böy**: *Şaşma, korku, pişmanlık, beğenmeme, öfke, acıma bildirir ünlem. (Emirdağ, Bolvadin köyleri - Afyon; Bunak, Tefenni - Burdur; Susurluk - Balıkesir; Mavrangel - Gümüşhane; - Kars köyleri; - Bitlis; Afşar aşireti köyleri, Pınarbaşı - Kayseri; Mucur - Kırşehir; Fertek - Niğde; Çavuşçu Ilgın - Konya; Tekirdağ köyleri)* (DS, 1965: 445).

boy, **booy**: *Aman, usandım anlamına gelir. (İrişli, Bayburt, Sarıkamış - Kars.)* (DS, 1965: 745)

buy: *Vay gibi, şaşma, alay bildirir ünlem. (Akçaköy Dinar - Afyon; Erzurum)* (DS, 1965: 807)

bov (bo:v) *ünl. Sevinç bildirir* (TTS; Tekin vd. 1995: 80).

- **Bo, Bu, Abo, Abu... Seslenmelerinin Yapısı:**

Abo, abu sözcüklerinin etimolojisi ile ilgili bilim adamları tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. L. BAZIN, “A Propos de l’exclamation Anatolienne Abao!” başlıklı makalesinde sözcüğün daha ziyade kadınlar tarafından kullanıldığını; bu sebeple de *ana* / *anne* anlamına gelen *aba* sözcüğüyle ilgili olduğunu savunur (Bazin, 1958: 39-49).

N. HACIEMİNOĞLU, *Türk Dilinde Edatlar* adlı eserinde sözcüğe “Ünlemler” başlığı altında yer verir ve sözcüğü **abav** ile birlikte değerlendirir:

Abav / abü: “*aman, vay, ay*” (Hacıeminoğlu, 1984: 293).

A. TIETZE, *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı / Sprachgeschichtliches und Etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen* adlı eserinde sözcüğün menşei ile ilgili henüz bir görüşün bulunmadığını belirtir:

Abo / abü: *(İkinci ünlü uzatılmıştır). Bilhassa kadınlar tarafından kullanılan nida; hayret, korku, ret mânâsına gelebilir; çok varyantı vardır. Kelimenin menşei için henüz bir nazariye ileri sürülmemiştir* (Tietze, 2002: 79).

T. GÜLENSOY ise *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* adlı eserinde sözcükle ilgili olarak şu bilgilere yer vermektedir:

Abo: *şaşma ve korku ünlemi. < *a! bov! "yansıma"*

Anadolu ağızları: abov (YKS 13); abo, abō aba, abah, abele, abar, abaré, abarī, abarih, abari; abariğ, abaro, abarū, abaruh, abaruk, abarūv, abav, abay, abbo, abé, abey, abi, abığ, abışş, abıy, abıyoh, abih, abiy, abof, aboğ, aboh, abov, above, abu, abū, abuabo, abuf, abuğ, abuh, aburū, abūv, abuy, abuyh, apari (DS I, 24)⁶ (Gülensoy, 2007: 44).

Türk Dil Kurumu tarafından elektronik ortamda yayınlanan *Büyük Türkçe Sözlük*'te **abo** sözcüğü için şu karşılıklar verilmiştir:

Abo: 1. *Şaşma ve korku ünlemi.* 2. *Sıkıntı, usanç, bıkkınlık ünlemi.*

Abo: *Korku, kuşku, coşku bildiren ünlem.⁷*

Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan *Türkçe Sözlük*'te ise **abo** sözcüğü yoktur. Anılan sözlükte sözcüğün **abu** şekline yer verilmiştir:

Abu: *ünl. (abu:) hlk. Şaşma ve korku bildiren bir söz: Abu, neler oluyormuş! (TTS; TDK, 2011: 6).*

Abo sözcüğü *Tarama Sözlüğü*'nde de **abu** şeklinde yer almaktadır:

Abu: *Hayret ve korku ünlemi; â, ây, aman!*

Ola bir taze-zeban ü hoş-gû

Demeye bir iki sözde abu (Fazıl, XVIII-XIX. 8; TAS; TDK, 1963: 2).

Sen verirsin fit bütün gün kaynanan mekkâreye

Söylemez mi ya görümcen eltine abu seni (İzzet Molla Divanı XIX. 382; TAS; TDK, 1963: 2).

Yukarıda belirtilen açıklamalardan da anlaşılacağı üzere **abo** / **abu** kavram işaretinin kökeni ile ilgili bir ortak görüş bulunmamakta; araştırmacılar bu sözcük ve türevlerinin *kaygı, korku, kuşku, coşku bildiren ünlem* olduğunda birleşmektedirler.

Abo, abu, bo, bu ve türevleri (bō, boo, bū, buu...) Türkçe **boy** (< ... bođ < bod) kavram işaretiyle ilgilidir. Söz konusu seslenme ögesi ve türevlerinin oluşumu şöyledir:

Öncelikle **bo** ve türevleri (bō, boo ...) bir seslenme ögesi olarak kullanılan **boy** sözcüğünün sonundaki ünsüzün düşmesi (-y > -Ø) sonucunda oluşmuştur: **boy** > **bo**.

⁶ Gülensoy'un, **bo**, **bu**, **abo**, **abu** seslenmeleriyle ilgisi bulunmayan birçok seslenme ünlemini de anılan seslenmelerle ilişkilendirip aynı kategoride değerlendirdiği dikkati çekmektedir. Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan *Derleme Sözlüğü*'nde de **bo**, **bu**, **abo**, **abu** seslenmeleri **aba** vd. ilişkilendirilmiştir (DS I, 1993: 24). Gülensoy'un *Derleme Sözlüğü*'nde yer alan bilgileri eserine taşıdığı anlaşılmaktadır.

⁷ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5579d9a3e0d864.76435891.

Bu ve türevlerinin (**bū**, **buu**...) ortaya çıkışında ise:

Önce **boy** sözcüğünün bünyesindeki akıcı ünsüz “y” sesinin daraltıcı özelliği yüzünden bir geniş ünlü olan “o” daralarak “u”ya dönüşmüştür: -o- > -u-: **boy** > **buy**. Sonra da **buy** sözcüğünün sonundaki “y” sesinin düşmesiyle (-y > -Ø) **bu** seslenmesi oluşmuştur: **buy** > **bu**.

Abo ve **abu** seslenmelerine gelince:

Abo ve abu seslenmeleri **a+bo** ve **a+bu** yapılarından oluşmaktadır. Sözcüklerinin bünyelerinde bulunan “a”, cümlelerde **seslenmeler / hitaplar** ile birlikte kullanılarak (**a** + seslenme veya seslenme öbeği) onları kuvvetlendiren (Alyılmaz, 1999, 534-540); *şaşma, hatırlama, sevinme, acıma, üzülme, kızma vb.* duyguların anlatımına güç kazandıran (TDK, 2011: 1) bir ünlemdir.

Örnek:

Berü gelgil **a big baba** (DDK 142 / 12; Ergin: 1994: 168).

Yalañuz oğul haberin **a Dirse Han** digil maña (DDK 25 / 10; Ergin: 1994: 168).

Bu gülşen gülleri bolmas tikensiz **a yiğit** (Hüseyin Baykara Divanı 12/6; Hacıeminoğlu, 1984: 284).

A canım, bir tanem, gel de yanma bu ateşe şimdi

A gız, kimin gızısan?

Sonuç:

- Dil bilgisi kitaplarında, sözlüklerde, konuyla ilgili birçok makale ve bildiride **bo**, **bu**, **abo**, **abu** ve türevleri genelde seslenme ünlemi olarak değerlendirilmiş; söz konusu seslenmelerin kökeni ve yapısı hakkında kesin bir görüş ileri sürülememiştir.

- **Boy** kavram işareti, *Dede Korkut Kitabı*'nda iki ayrı cümlede **seslenme ögesi** olarak kullanılmıştır. Söz konusu kavram işareti Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesinin bazı ağızlarında (Kars, Iğdır, Ardahan, Bayburt, Erzurum yöresi ağızlarında) bugün de aynı şekilde kullanılmaktadır. Bu durum **bo**, **bu**, **abo**, **abu** ve türevlerinin (**bō**, **boo**, **bū**, **buu**, **abō**, **aboo**, **abū**, **abuu**...) **boy** (< ... **bođ** < **bod**) kavram işaretiyle ilgisini ortaya koyar niteliktedir.

Kısaltmalar:

ATS	<i>Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü</i>	KS	<i>Kırgız Sözlüğü</i>
BT	Bilge Tonyukuk Yazıtları	KT	Köl Tigin Yazıtı
DKK	<i>Dede Korkut Kitabı</i>	TAS	<i>Tarama Sözlüğü</i>
DLT	<i>Dîvânu lugâti't-türk</i>	TDK	Türk Dil Kurumu
DS	<i>Derleme Sözlüğü</i>	TS	<i>Türkmence – Türkçe Sözlük</i>
G	Güney yüz	TTS	<i>Türkiye Türkçesi Sözlüğü (Türkçe Sözlük)</i>
KB	<i>Kutadgu Bilig</i>	ünl.	Ünlem

Kaynaklar:

- ABDULLA, K (2012). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. İstanbul, yay. haz. A. DUYSMAZ.
- ALTAYLI, S. (1994). *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*. C I, İstanbul.
- ALYILMAZ, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Erzurum.
- ALYILMAZ, C. (1999). Ünlemlerin Seslenmeleri Kuvvetlendirici İşlevleri. *Türk Gramerinin Sorunları II*. Ankara, 534-540.
- ALYILMAZ, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*, Ankara.
- ARASLI, H (1962). *Kitab-ı Dede Korkud*. Bakü.
- ARAT, R. R. (1988). *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig II Çeviri*. Ankara.
- ARAT, R. R. (1991). *Yusuf Has Hacib Kutadgu Bilig I Metin*. Ankara.
- BABAYEV, S. (1999). *Naxçıvanda “Kitabi-Dede Qorqud” Toponimleri*. Bakü.
- BARTHOLD, V.V. (1962). Turetskiy Epos i Kavkaz. *Kniga Deda Korkuta*. Moksova - Leningrad.
- BAZIN, L. (1958). A Propos de l'exclamation Anatolienne Abao! *Jean Deny Armağanı Mélanges Jean Deny*. Ankara, 39-49, yay. haz. M. J. ECKMANN, A. S. LEVEND ve M. MANSUROĞLU.
- BEKKİ, S. (2015). *Dedem Korkut Kitabı Bibliyografyası Üzerine Bir Deneme (Türkiye'deki Yayınlar 1916-2013)*. Ankara.
- CEMİLOĞLU, İ. (2001). *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Söz Dizimi Bakımından Bir İnceleme*. Ankara.
- CEMŞİDOV, Ş. (1990). *Kitâb-ı Dede Korkud*. Ankara, yay. haz. Ü. BULDUK.
- CLAUSON, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford.

- DAŞDEMİR, M. (2000). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin Söz Dizimi*. Erzurum, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- DAŞDEMİR, M. (2014). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal - İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum.
- DEFNE, Z. Ö. (1988). *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Edebî Sanatlar Bakımından Bir Araştırma*. Ankara.
- ERCİLASUN, A. B. (2007). Dede Korkut Mirası. *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Ankara, 505-509, yay. haz. E. ARIKOĞLU.
- ERCİLASUN, A. B. (2007). Salur Kazan Kimdir? *Makaleler Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Ankara, 510-526, yay. haz. E. ARIKOĞLU.
- ERCİLASUN, A. B. ve AKKOYUNLU, Z. (2014). *Dîvânü Lugâti't-Türk Giriş - Metin - Çeviri - Notlar - Dizin*. Ankara.
- ERGİN, M. (1983). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul.
- ERGİN, M. (1991). *Dede Korkut Kitabı II İndeks - Gramer*. Ankara.
- ERGİN, M. (1994). *Dede Korkut Kitabı I Giriş - Metin - Faksimile*. Ankara.
- GEMALMAZ, E. (1992). *Standart Türkiye Türkçesi (STT)'nin Formanlarının Enformatif Değerleri ve Bu Değerlerin İhtiyaç Hâlinde Bu Dilin Gelişimine Muhtemel Etkileri*. Erzurum.
- GENÇ, İ. – KILIÇ, A. ve AKSOYAK, İ. H. (2014). *Dedem Korkut Kitabı han'im hey, C I*, Ankara.
- GÖKDAĞ, B. A. ve ÜÇÜNCÜ, K. (2007). *Başlangıçtan Günümüze Türk Destanları*. Ankara.
- GÖKYAY, O. Ş. (2000). *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul.
- GÜLENSOY, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü. C I-II*, Ankara.
- GÜLSEVİN, G. ve BOZ, E. (2004). *Eski Anadolu Türkçesi*. Ankara.
- HACIEMİNOĞLU, N. (1984). *Türk Dilinde Edatlar (Eski Türkçe Metinlerden Zamanımıza Kadar) -Yazı dilinde-*. İstanbul.
- KAÇALIN, M. (2006). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı Kitâb-ı Dedem Korkud 'alâ lisân-ı tâ'ife-i Oguzân*. İstanbul.
- KORKMAZ, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara.
- NADELYAYEV, V. M. vd. (1969). *Drevnetyurkskiy Slovar'*. Leningrad.
- ÖZBAY, M. ve KARAKUŞ TAYŞI, E. (2011). Dede Korkut Hikâyelerinin Türkçe Öğretimi ve Değer Aktarımı Açısından Önemi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, S 1*, 21-31.
- ÖZÇELİK, S. (2005). *Dede Korkut Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin*. Ankara.
- SAKAOĞLU, S. (1998). *Dede Korkut İncelemeler - Derlemeler - Aktarmalar. C I-II*, Konya.
- SAKAOĞLU, S. ve DUYSMAZ, A. (2014). *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul.
- SÜMER, F. (1992). *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri - Boy Teşkilatı - Destanları*. İstanbul.
- TDK. (1963). *Tarama Sözlüğü I A-B*. Ankara.
- TDK. (1993). *Derleme Sözlüğü I A*. Ankara.
- TDK. (1995). *Derleme Sözlüğü II B*. Ankara.

- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
- TEKİN, T. - ÖLMEZ, M. - CEYLAN, E. - KARGI ÖLMEZ, Z. ve EKER, S. (1995). *Türkmençe - Türkçe Sözlük*. Ankara.
- TEKİN, T. (1994). *Tunyukuk Yazıtı*. Ankara.
- TEZCAN, S. (1978). Dede Korkut Kitabı'nda Boy Boylamak Soy Soylamak. *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ankara, 227-236.
- TEZCAN, S. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul.
- TEZCAN, S. ve BOESCHOTEN, H. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul.
- TIETZE, A. (2002). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Sprachgeschichtliches und Etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen*. İstanbul-Wien.
- TİKEN, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*. Ankara.
- ÜSTÜNOVA, K. (1998). *Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler*. İstanbul.
- YUDAHİN, K. K. (1994). *Kırgız Sözlüğü*. C I, Ankara, çev. A. B. TAYMAS.
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5579d9a3e0d864.76435891; erişim: 06.6.2015.